

Izvorni znanstveni članak
UDK 61 (497.13 DUBROVNIK) (091) "13/14"
Članak je primljen 20. VI 1988.

Pav o Ž i v k o v i ć

Filozofski fakultet (Odsj. za povijest)
Zadar, Obala maršala Tita 2

DUBROVAČKO-BOSANSKO-HUMSKA SURADNJA NA POLJU ZDRAVSTVENE KULTURE TIJEKOM XIV. I XV. STOLJEĆA

Pitanju suradnje Dubrovnika i bosansko-humske države na polju zdravstvene kulture tijekom srednjega vijeka, u našoj historiografiji posvećivala se dosta skromna pažnja. Samo pojedini segmenti iz oblasti zdravstvene kulture jedne ili druge srednjovjekovne države obrađivani su na najskromniji način. Iz te problematike ostalo nam je jedno cjelovitije djelo i skroman broj priloga.¹ Razloge tomu treba tražiti možda i u nedostatku vrela koji bi nas nešto više i pobliže obavijestili o zdravstvenim prilikama, naročito u Bosni i Humu. Nedostatak izvora umnogome otežava svestranije sagledavanje zdravstvenog stanja i prilika u Bosni te utjecaju Dubrovačke Republike na tamošnje prilike.

Ovim kraćim prilogom željeli bismo nešto više svjetla baciti na rad dubrovačkog medicinskog i drugog osoblja (vidara i berbera) na tlu Bosne i Huma tijekom XIV. i XV. stoljeća u tolikoj mjeri koliko nam to vrela budu dozvoljavala.

Usporedo sa razvojem gospodarskih i društvenih odnosa koji postaju izraženiji tijekom XIV. i naročito u XV. stoljeću, a koji ponukaše i same Dubrovčane da se u sve većem broju uključuju u te tokove u Bosni i Humu, razvija se i zdravstvena kultura domaćeg stanovništva poticana prisutnošću jednog broja dubrovačkih liječnika koji tamo odlaze na kraće ili duže vrijeme. Otvaranje većeg broja rudnika i trgova u Bosni i Humu, i dolazak stranaca u njih sve više je nametalo potrebu za svestranijim razvojem zdravstvene kulture, u prvom redu higijenski način života i stručno pružanje medicinske pomoći koje su sobom donosili brojni dubrovački građani nastanjeni u bosansko-humskim rudnicima i trgovima. U Bosni su tijekom XIV. i naročito u XV. stoljeću stvorene brojne dubrovačke kolonije (Srebrenica, Fojnica, Kreševo, Visoko, Deževica, Drijeva i drugi). Zahvaljujući prije svega toj okolnosti jedan broj dubrovačkih liječnika dolazi u navedena naselja da tamo pruži medicinsku pomoć dubrovačkim građanima. Usput su i domaći ljudi tražili njihovu pomoć. Nisu to bili samo ugleđniji i utjecajni ljudi iz Bosne. Tijekom XIV. stoljeća nalazimo i jedan broj manje poznatih i utjecajnih ljudi iz Bosne koji odlaze u grad podno Srđa i tamo mole za medicinsku pomoć.

¹ Jeremić, R.-Tadić, J.: Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika II, Beograd, 1939; Ćirković, S.-Kovačević-Kojić, D.: Zdravstvene prilike u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, Acta historica medicinae, pharmatiae et veterinae, X/2 (1970), 93-98; Živković, P.-Stolić, V.-Kostić, Ž.: Lepra u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, Acta historica medicinae, pharmatiae et veterinae, XIX/1-2, (1979), 93-98; Isti, Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi prema podacima Dubrovačkog arhiva, Acta historica medicinae, pharmatiae et veterinae, XIX/1-2, (1979), 98-102; Živković, P.-Stolić, V.-Kostić, Ž.: Istorijski izvori o lepri i leprozorijumima u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, Socijalna medicina (časopis za pitanja unapređenja zdravstvene zaštite BiH), br. 1-2, Sarajevo, 1979, 103-109; Živković, P.-Kostić, Ž.-Stolić, V.: Istorijski izvori o pojavi kuge u srednjovjekovnoj Bosni, III Kongres Infektologa Jugoslavije, Dubrovnik: 6-9. septembra 1978, Zagreb, 1978, Zagreb, 1978, 280-283; Dinić-Knežević, D.: Biblioteka Petra, dubrovačkog lekara s početka XV veka, Godišnjak FF u Novom sadu, XVII/1, (1974), 37-47, Bačić, J.: Magister Jakov, dubrovački liječnik-fizik i njegova biblioteka iz 1424. godine, Acta historica medicinae, pharmatiae et veterinae, XXV/1-2, (1985), 5-14; Besarović, V.: Italijani-dubrovački ljekari u srednjovjekovnoj Bosni, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, XX/21(1985), 247-254.

Prvi podaci koji govore o pružanju medicinske pomoći ljudima iz Bosne i Huma potiču iz samog početka XIV. stoljeća. Riječ je o magistru Ricardu iz Salerna, medicus fizicusu, koji je u službi dubrovačke vlade dobio dozvolu da može poći kod zahumskog kneza Konstantina na 15 dana uz njihovu plaću.² Dubrovački gradski liječnici, već od XIII. stoljeća, najviše su bili Italijani sa čuvenih tadašnjih univerziteta: Bolonje, Salerna, Padove, Ravene i drugih. Na izvjesno vrijeme njih su dubrovačke vlasti puštale u susjedne kneževine i banovine da bi udovoljili zahtjevima tamošnjih gospodara. Tako nalazimo slavnog medicinskog pisca Viljema de Varinjana (Guglielmo da Varignana) sina Bartolomeja de Varinjana, profesora medicine u Bolonji, kako odlazi na dvor hrvatskog i bosanskog bana Mladena Šubića, kome osim medicinskih, pruža i diplomatske usluge.³

Stranci-liječnici u službi dubrovačke vlade liječe i manje poznate Bosance. Tako magister Ostesanus, medicus plagarum, sklapa ugovor sa Ničiforom Ranjinom 1305. godine, po kome se obavezuje da će izliječiti Bosanca, Dragoša, koji boluje od fistula u koljenu zadobijenih od strijele koja mu se u koljeno zabila u ratu. Spomenuti liječnik se obvezao izvaditi metal iz koljena i fistulu izliječiti za što će dobiti 30 perpera. Ukoliko ne uspije izliječiti bolesnika neće dobiti ništa. Usput je od Ničifora u vidu zaloga dobio jednu srebrnu čašu sa staklom i jednu bez stakla, zatim 4 zlatna prstena, koje će vratiti u slučaju da ne uspije u medicinskom pothvatu.⁴

Istaknutije osobe, bilo da je riječ o banovima, kraljevima ili krupnim feudalcima, obraćale su se dubrovačkoj vladi s molbama za upućivanje njihovih liječnika. U Dubrovniku je za te prilike postojao uobičajeni proces koji je išao preko kneza i Malog vijeća. Unatoč činjenici da su bosanski vladari ili oblasni gospodari nudili podmirenje finansijskih troškova oko dolaska liječnika u Bosnu, dubrovačka vlada im nije dozvoljavala da tamo primaju bilo kakvu novčanu potporu s obzirom da su bili njihovi plaćenici. Na trošak vlade odlazi u Bosnu kod tamošnjeg kneza Pavla Radenovića kirurg Johannes de Aldoradis iz Pavije. Koncem ožujka 1395. godine stigao je on u Vrm i tamo počeo liječiti spomenutog kneza, koje potraja nekoliko dana, i to sve o trošku dubrovačke vlade.⁵ Isti se liječnik nekoliko dana kasnije obreo i na dvoru bosanskog kralja Stjepana Dabiše, koji je u to vrijeme ozbiljno pobolijevao, i u Dubrovniku zatražio liječnika. Po svoj prilici isti kirurg Johannes je boravio i na njegovu dvoru uz isplatu posebne provizije po povratku u grad pod Srđem.⁶ Očigledno je da pri njegovu polasku kod kneza Pavla nije bilo predviđeno da ide i kod kralja, no, na insistiranje dubrovačke vlade uz dodatne isplate uspjela ga je vlada u Dubrovniku nagovoriti da pođe i na kraljevski dvor. Zajedno sa ovim liječnikom na put u Bosnu pošlo je i dubrovačko poslanstvo u kome su bili

² Jeremić, R.-Tadić, J.: Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika II, Beograd, 1939, 8. (dalje: Jeremić-Tadić, Prilozi II)

³ Viljem de Varinjana bio je osobni liječnik hrvatskog i bosanskog bana Mladena Šubića. Bio je i istaknuti pisac medicinskih djela. Po nalogu bana Mladena napisao je 1319. godine djelo pod naslovom: "Secreta sublimia medicinae" tiskano u Baselu u XVI. stoljeću. Djelo je posvećeno hrvatsko-bosanskom banu Mladenu Šubiću. Viljem de Varinjana je po nalogu bana Mladena išao u poslaničku misiju u Veneciju 1320. godine. Ovaj istaknuti liječnik umro je u Bolonji 1330. godine. U jednom minhenskom rukopisu značajna je dedukaciona slika na kojoj je prikazan Varinjana kako kleči pred banom Mladenom predajući mu svoju knjigu koju mu je posvetio. Thallóczy, L.: Prilozi k objašnjenju izvora bosanske historije, Prilozi k životu Mladena Šubića, bana bosanskoga, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, V/1893, 300-303. Nešto više podataka o ovome liječniku donosi i: Besarović, V.: Italijani-dubrovački ljekari u srednjovjekovnoj Bosni, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, XX/21, (1985), 247-254, 250-251. (dalje: Besarović, Italijani-dubrovački ljekari).

⁴ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 8.

⁵ Historijski arhiv u Dubrovniku (HAD): Reformationes XXX, fol. 105^v, 27. XII 1935. (dalje: Ref.)

⁶ Ref. XXX; fol. 106^r; fol. 106^v, 2. IV 1935.

Stjepan Lukarević i Pavao Gundulić, koji su na put u Bosnu pošli preko trga na Neretvi (Drijeva). Za taj put i medicinsku uslugu dubrovačka vlada ga je nagradila sa dodatnih 40 dukata što je za one prilike pozamašna cifra.⁷

Pružanje medicinske pomoći ljudima iz bližeg ili daljeg dubrovačkog zaleđa prema Bosni, čini se nije, donosilo veće rizične opasnosti po liječnike. Kako se čini, nisu oni snosili neke veće posljedice u onim beznadežnim slučajevima. Donekle to može potvrditi i slučaj Oberca kiloreza koji je u dubrovačkoj kancelariji sklopio ugovor sa Stojislavom Popovićem, Vlahom, kome će uz honorar od 60 perpera izvršiti kirurški zahvat. Spomenuti Oberko uzima Stojislava "kao mrtva" da nad njim izvrši kirurški zahvat bez ikakve odgovornosti u slučaju da pacijentu pri operaciji nastupi smrt. Niko od bližih bolesnika nema pravo okriviti kirurga niti mu smije učiniti bilo što našao ako nastupi smrt prilikom operacije.⁸ U jesen 1390. godine magister Paulus de Barulo je pošao u Bosnu gdje je po nalogu dubrovačke vlade trebao da liječi njihovo poslanstvo koje se u to vrijeme zateklo u Bosni.⁹

Poznati liječnik, u službi dubrovačke vlade, magister Albertinus de Camurata iz Padove, odlazi na dvor velikog bosanskog vojvode Vlatka Vukovića u namjeri da mu pruži medicinsku pomoć svibnja 1392. godine, i to o trošku vlade.¹⁰

Dubrovcani su često bili u prilici da ne mogu odbiti zahtjeve bosanskih vladara i velmoža te su upućivali na njihove dvore liječnike koji su bili njihovi plaćenici. Tako su udovoljili zahtjevu: zahumskih knezova, članovima obitelji Pavlovića (knezu Pavlu, sinu mu vojvodi Petru, Radoslavu i unuku Ivanišu Pavloviću), kraljevima Dabiši, Stjepanu Ostojiću, Tvrtku II Tvrtkoviću, Stjepanu Tomašu te članovima kuće Kosača, Vojšalića, Hercegovića, Zlatonosovića i drugih.

Dobri i priznati liječnici u Dubrovniku bili su vrlo dobro plaćeni. Plaću im je vlada određivala prema svom nahođenju i renomeu pozvanih liječnika. Tako su na primjer liječnici kirurzi imali godišnju plaću 400 perpera ili do 200 dukata, a za razliku od njih fizici i do 400 dukata ili 700 perpera. Ta razlika se osjetno povećava tijekom XV. stoljeća tako da fizici u to vrijeme primaju i do 1200 perpera.¹¹

Pod konac XIV. i na početku XV. stoljeća dolazili su pacijenti i na područje Dubrovačke Republike tražeći tamo medicinsku pomoć. U tim prilikama, o propusnicama za dolazak pacijenata, odlučivala je dubrovačka vlada. U slučaju supruge Pavla Radivojevića, zahumskog vojvode, to se najbolje primjećuje. Bolesnica dobija dozvolu da može doći u Ston i tamo primiti medicinsku pomoć od jednog općinskog liječnika, a pošto se radilo o dužoj terapiji odobrena joj je kuća u Dubrovniku u kojoj može boraviti za vrijeme terapije.¹²

U Dubrovniku su se liječnici dijelili uglavnom u dvije grupe: na liječnike za unutrašnje i izvanjske bolesti. Prvi su nosili epitet magister medicus phisicus, a u periodu od XV. stoljeća još kao doctor artis medicinae ili jednostavno doctor. Liječnici za izvanjske bolesti nosili su epitet magistri medici plagarum. Kasnije se taj naslov mijenja u magistre medicus chirurgus. Osim školovanih liječnika, liječenjem su se bavili i berberi. Oni se bave uglavnom manjim oblicima kirurških zahvata (riječ je uglavnom o puštanju krvi ili obavljanjem obdukcijских radnji). Na podatke ovakve vrste medicinskih usluga nailazimo u Bosni u posljednjoj četvrtini XIV. stoljeća, točnije 1377. godine, kada se magister Petrus barberius obvezao da će izliječiti Bogavca, brata Tioslava Rada-

⁷ Isto, fol. 74^v, 3. IV 1935.

⁸ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 16.; Jireček, K.: Radonić, J.: Istorija Srba II, Beograd 1952, 314.

⁹ Kovijanić, R.-Stjepčević, I.: Kulturni život starog Kotora II, Cetinje 1957, 21.

¹⁰ Ref. XXIX, fol. 151, 31. V 1392. Usporedi: Jeremić-Tadić, Prilozi II, 18.

¹¹ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 138.

¹² Jeremić-Tadić, Prilozi II, 139.

novića i to od nekakve rane. Terapija je uspješno obavljena što potvrđuje podatak iz nešto kasnijeg perioda uz izjavu dvojice državnih (dubrovačkih liječnika).¹³ Još jedan dubrovački barberius djeluje u Bosni. Uz suglasnost Malog vijeća pošao je magister Paulus barberius iz Barleta u Bosnu, da tamo liječi dubrovačko poslanstvo početkom rujna 1390. godine.¹⁴

Medicinska suradnja Bosne i Dubrovnika mnogo je šira i učestalija tijekom XV. stoljeća. Na molbu bosanskih kraljeva i oblasnih gospodara odlaze dubrovački plaćeni liječnici u Bosnu da ih tamo liječe. Na samom početku XV. stoljeća nalazimo jednog dubrovačkog liječnika da odlazi po odobrenju Vijeća umoljenih tijekom ožujka 1408. godine na dvor vojvode Sandalja da mu pruži medicinsku pomoć. Ovaj se u to vrijeme nalazio u Sutorini u neposrednom dubrovačkom zaleđu.¹⁵ Ništa se, nažalost, ne govori koji od dubrovačkih liječnika odlazi na dvor vojvode Sandalja.

Liječničku pomoć, 1412. godine, zatražila je i bosanska kraljica. Zamolila je dubrovačku vladu da joj spremi jednog njihova liječnika koji bi na dvoru boravio o njenom trošku. Dugo vremena morala je vlada nagovarati liječnika Bartola Squarcialupi (Scorzalupis) de Plombino, da pođe na bosanski dvor i tamo pruži medicinsku pomoć kraljici i ostaloj bosanskoj gospodi. Bartol Squarcialupi se teško dao nagovoriti unatoč primamljivih novčanih ponuda od strane bosanskih dostojanstvenika. Tek nakon dužeg nagovaranja spremio se on i pošao u Bosnu svibnja 1412. godine. Ostao je na dvoru kraljice čitavih mjesec dana o njenom trošku.¹⁶

Godinu dana kasnije usorske vojvode Vukmir i Vukašin Zlatonosović se obraćaju dubrovačkoj vladi s molbom da im spremi jednog liječnika. Po mogućnosti neka to bude Bartol Squarcialupi de Plombino ili izvjesni Jakov. Kako se ni jedan ni drugi nisu prihvatili ovoga poziva, morala je dubrovačka vlada slati isprike usorskim vojvodama. U jednom obrazloženju kojeg je spremila na adresu vojvode Vukmira Zlatonosovića ističe se kako magister Bartolus Squarcialupi de Plombino nije prihvatio njihovu preporuku i poziv da pođe u Spreču. Svoje odbijanje obrazlagao je lošim vremenskim i svojim lošim zdravstvenim stanjem.¹⁷ Ostaje nam zagonetka nerazjašnjena da li je on tada pošao ili ne. Podaci iz nešto kasnijeg vremena nam govore da je na dvor usorskih vojvoda pošao jedan dubrovački liječnik. Iz njih se može razaznati da je to bio baš on, jer se u dokumentu spominje i dužina njegova boravka tamo (ta je iznosila puna dva mjeseca).

Da su zaista dubrovački liječnici među kojima i Bartol Squarcialupi nerado išli u Bosnu, potvrđuje i jedan podatak koji datira iz sredine treće decenije XV. stoljeća. Dokument govori o obnavljanju zahtjeva od strane vojvode Sandalja Hranića i Zlatonosovića upućenog dubrovačkoj vladi u kome se ona moli da spremi na njihov dvor liječnika magistra Bartola de Plombino. Desilo se to 1424. godine kada je pobolijevao Vukmir Zlatonosović. I tada se Bartol de Plombino oglušio o apele dubrovačke vlade i pozive bosanske gospode. Još jednom je dubrovačka vlada bila u prilici da vojvodi Sandalju i Zlatonosovićima šalje isprike zbog odbijanja ovog liječnika da pođe tamo. U zamjenu za njega ponudila im je dubrovačka vlada izvjesnoga liječnika Tomu.¹⁸ Ovi valjda nisu prihvatili taj prijedlog dubrovačke vlade, pa je nakon dužih natezanja konačno na dvor Zlatonosovića i vojvode Sandalja pošao Bartol Squarcialupi.

¹³ Isto, 127/28.

¹⁴ Isto, 128. Dok Jeremić-Tadić smatra da je riječ o Baru, dotle Kordić Š. smatra da je riječ o Barletu u Italiji. Vidi: Kordić, Š.: Nekoliko zapisa iz Dubrovačkog arhiva o zdravstvenim vezama Dubrovnika i Bosne u 14. i 15. stoljeću, Saopćenja-Pliva, XV/2, 1972, str. 89-94.

¹⁵ Isto, 24.

¹⁶ Isto, 25.

¹⁷ Fermendžin, E.: Acta Bosnae, potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752, Zagrebiae 1892, 96. Jeremić-Tadić, Prilozi II, 25.

¹⁸ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 25.

Zajedno sa njim u Bosnu je spremljena pratnja uz plaćanje svih troškova oko putovanja i liječenja usorskog vojvode.¹⁹

Čini se da je Bartol de Squarcialupi u Bosni uživao veliki ugled. Zaključujemo to i prema učestaloj njegovoj tražnji. Njega je travnja 1423. godine zatražio i sam bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković koji je te godine nešto poboljšavao.

Bartol se spremio i sa pratnjom, u proljeće te godine, krenuo na put u Bosnu, gdje se na kraljevskom dvoru zadržao puna dva mjeseca.²⁰ I dok je boravio na Tvrtkovu dvoru stigla mu je poruka velikog vojvode Sandalja Hranića da pođe i kod njega da ga liječi. Po povratku u grad podno Srđa obratio se on dubrovačkoj vladi sa zahtjevom za dodatne financijske isplate povodom njegova dužeg boravka u Bosni.²¹

I na početku 1425. godine obratio se bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković dubrovačkoj vladi s molbom da mu ponovno sprema jednog njihovog liječnika. Čini se da je kraljevo inzistiranje i ovoga puta bilo da to bude nitko drugi nego Bartol Squarcialupi de Plombino kojeg je vlada ponovno morala nagovarati da pođe u Bosnu i uz kraljevu plaću obavi medicinsku uslugu za Tvrtka II. Tvrtkovića.²² Unatoč inzistiranja da to bude baš on nismo sasvim sigurni da mu je dubrovačka vlada udovoljila zahtjevima. Izvori ne kažu pomenično koji od njihovih liječnika je pošao na bosanski dvor. Samo se spominje odluka da će bosanskom kralju spremi svoga liječnika.

Kako nismo u mogućnosti pouzdano ustvrditi da je on boravio na kraljevom dvoru u rano proljeće 1425. godine, nije nam posve jasno da li je obavio liječenje vojvode Sandalja, svibnja iste godine. Sa liječnikom su tada na put u Bosnu krenula i tri plemića, te jedan berberin.²³

Koliko je ovaj dubrovački plaćenik bio cijenjen ne samo u Dubrovniku nego i šire mogu potvrditi i podaci o njegovoj plaći koju je dobijao od dubrovačke vlade. Za svoj rad na liječničkim poslovima samo u toku jedne godine dobijao je i do 1200 perpera (400 dukata) uz plaćene troškove stanovanja koji su iznosili 30 perpera.²⁴ Uspoređujući ga s drugim strancima liječnicima koji su radili u gradu pod Srđem i za svoj rad primali do 320 dukata²⁵ (960 perpera), onda je razumljivo koliko se u Dubrovniku pa i šire (Bosni i Despotovini) cijenila njegova stručnost. Njemu, sa dubrovačkom vladom, prestaje ugovor o medicinskoj službi 1426. godine kada se on odselio iz grada.²⁶ Bio je više puta potvrđivan u Velikom i Malom vijeću kao državni liječnik. Prvi puta je to bilo 1409. godine i sa prekidima na tom položaju je ostao do 30. svibnja 1425. godine kada je zadnji put bio potvrđen.²⁷

Bosanskim kraljevima i oblasnim gospodarima, pa i drugim manje uglednim Bosancima, pružaju medicinske usluge još neki plaćeni dubrovački liječnici. Ovom prilikom spomenut ćemo samo neke od njih: "magistar Jacobus de Salgeriis", koji nosi titulu: "phisicus, arcium et medicinae doctor", porijeklom iz Padove; magister Petrus, filius ma-

¹⁹ Isto, 25.

²⁰ HAD: Acta Consilii Rogatorum III, fol. 149,9. IV 1423. (dalje: Cons. Rog.)

²¹ Cons. Rog. III, fol. 231, 21. XII 1424.

²² Cons. Rog. III, fol. 242, 19. III 1425; fol. 242`22. III 1425. Usporedi: Živković, P.; Tvrtko II Tvrtković, Bosna u prvoj polovini XV stoljeća, Sarajevo, 1981, 112, nap. 7.

²³ Cons. Rog. III, fol. 248, fol. 248`, fol. 249.

²⁴ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 25.

²⁵ Slučaj je to sa magister Jacob de Salgeriis iz Padove koji je nešto ranije (1408. i 1411. godine primao toliku sumu novca. Cons. Rog. III, fol. 343`, 12. VI 1408; fol. 399`, 23. VI 1411.

²⁶ Neće to biti on 1433. godine da ide kod vojvode Sandalja kako ističe Vojka Besarović u svome radu: Italijani-dubrovački ljekari u srednjovjekovnoj Bosni, 251/52. Liječnik koji je 1433. godine bio na dvoru vojvode Sandalja zvao se Jacobus de Godoaldis (quondam Castellani de Gondovaldis) iz Ferrare. HAD: Lettere e commitione di Levante XI, fol. 163`, 30. IX 1433 (dalje: Lett. di Lev.) Usporedi: Jeremić-Tadić, Prilozi II, 29.

²⁷ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 25.

gistri Albertini de Camurata de Venetiis; "magister Tomas filius magistri Johannis de Papia, phisicus", "magistar Jacobus quondam Castellani de Gondovaldis," iz Ferare, "magistar Elia Sabati", Jevrej, "magistar Bartholomeus, medicus chirurgicus", "magister Johannes Franciscus de Tarvisio, medicus phisicus" i drugi. Osim stranaca u službi dubrovačke vlade u svojstvu liječnika ili vidara djeluju u Bosni i neki medicinski radnici porijeklom iz samog Dubrovnika. Tako su, u Srebrenici tijekom XV. stoljeća, živjeli i radili Marko Veoković, te liječnici Stojko i Pribislav. Prvi navedeni je u Srebrenici boravio i radio tijekom 1449. godine zatim neprekidno od 1457-1462. godine, za razliku od Stojka koji tamo živi i radi nešto ranije, u periodu od 1419-1436. godine, sa izvjesnim prekidima.²⁸

Na dvoru bosanskih kraljeva: Ostoje (1409-1418); Tvrtka II. Tvrtkovića (1420-1443); Stjepana Tomaša (1443-1461) i Stjepana Tomaševića (1461-1463), radili su kao liječnici slijedeći dubrovački plaćenici: "magister Jacobus de Gondovaldis" iz Ferare, magister Thomo filius Johannis de Aldoradis", iz Ankone, "magister Johannes Raynaldi", iz Padove i drugi. Na molbu vojvode Sandalja dubrovačka vlada odgovara slanjem liječnika Jakova iz Ferare koji na Sandaljev dvor dolazi rujna 1433. godine i tamo liječi već dobro oboljelog velikog vojvodu. Tom prilikom ga je uspio samo zaliječiti ali ne i potpuno izliječiti.²⁹ I nešto ranije vojvoda Sandalj je od Dubrovčana zatražio liječnika.

S obzirom da je između njih i vojvode Radoslava Pavlovića još u toku 1430. godine izbio rat, bilo je otežano njihovim liječnicima da bezbjedno odlaze u Bosnu. Zbog toga su se u pojedinim slučajevima usuđivali dati dijagnozu i terapiju i bez prisustva pacijenta samo na osnovu iskaza poslanika. Desilo se to i u slučaju vojvode Sandalja čiji su poklarsari 1430. godine došli u Dubrovnik da tamo zatraže liječničku pomoć za svog oboljelog gospodara. Ovi su i nevidjevši pacijenta koji se nalazio u bolesničkoj postelji na svom dvoru u Samoboru, nedaleko Ustiprače, na osnovi iskaza ljudi koji su izjavili da mu se povratila bolest u slabinama, uspostavili dijagnozu prema kojoj su mu i lijekovi bili propisani. U recepturi mu je skrenuta pažnja da se mora strogo pridržavati dijetalne ishrane s obzirom da mu se žarište bolesti nalazilo u želucu, i da se bolovi pojačavaju ukoliko bolesnik konzumira sir. Bolest, prema mišljenju dubrovačkih liječnika, nije uzrokovana poremećajem rada bubrega na što je vojvoda Sandalj žalio. Da se radi o bolesti bubrega pacijent bi u mokraći imao pijeska. U ishrani bolesniku je sugerirano da ne koristi meso, ribu, povrće, niti smije piti crno vino nego samo bijelo vino.³⁰

Na dvoru Kosača visok liječnički ugled uživao je i "magister Tadeus Ardoynis de Florencia phisicus", kojega je u drugoj polovini veljače 1461. godine u Novom tražilo hercegovo poslanstvo. Uz suglasnot dubrovačke vlade mogao je on poći na dvor vojvode Stjepana Vukčića i tamo ostati da liječi njihova sina Vladislava petnaest dana.³¹ Tri godine kasnije, kada mu je sin bio ranjen pojavio se u Župi tražeći od Dubrovčana liječničku pomoć.³²

Na dvor vojvode Stjepana Vukčića u svojstvu liječnika dolazio je i "magister Georgius Spanus, medicus". Kao cijenjeni i oprobani liječnik više puta je dolazio kod

²⁸ HAD: Acta Consilii Minus: XII, fol. 96, vol. XIV, fol. 175, fol. 202; vol. XV, fol. 27, fol. 91, fol. 104, fol. 129, fol. 132, fol. 232. Liječnik Stojko: Cons. Minus: II, fol. 65, fol. 108, fol. 134, vol. 3, fol. 84, fol. 112, fol. 214; vol. IV, fol. 270; fol. 278; vol. VII, fol. 53.

²⁹ Cons. Rog. V, fol. 162, 26. IX 1433.; Usporedi; Truhelka, Č.: Konavoski rat (1430-1433), Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, XXIX/1918, 145-211, 209

³⁰ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 142.

³¹ Cons. Rog. XV, fol. 227, 21. II 1461; fol. 235, 9. III 1461. Usporedi: Ćirković, S.: Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, SANU, Posebna izdanja, knj. 376, Odeljenje društvenih nauka, Beograd, 1964, 243. (dalje: Ćirković, Herceg Stefan)

³² Cons. Rog. XVIII, fol. 86, 13. VIII 1464; fol. 87, 13. VIII 1464; Ćirković, Herceg Stefan, 260.

hercega Stjepana pružajući tamo medicinsku pomoć članovima kuće Kosača. Sa tim namjerama prvi puta nalazimo na dvoru Kosača 1445. godine kada je na molbu vojvode Stjepana došao da liječi sestru Stjepanove žene Jelene, inače, ženu vojvode Petra Vojsalića.³³ Uz odobrenje dubrovačke vlade na Kosačinu dvoru mogao se zadržati dva mjeseca uz njihovu plaću. Ovaj ugledni dubrovački liječnik je na dvoru Kosače produžio boravak, po svoj prilici zbog neobavljena posla (bilo je potrebno produžiti liječenje bolesnika). I naredne godine (1446.) našao se on na Kosačinu dvoru. Ovoga puta nešto je poboljšavao i sam vojvoda Stjepan pa je koncem listopada od Dubrovčana zatražio da mu spremne liječnika koji se tamo zadržao, kako se čini, do konca te godine.³⁴ Magistra Georgiusa Spanusa pozvao je herceg Stjepan i na početku 1450. godine radi bolesti njegova sestrića vojvode Ivaniša Pavlovića koji je te godine teško obolio. Da se radilo o teškoj bolesti kojoj nije bilo lijeka, potvrđuje podatak o njegovu dužem boravku na dvoru Kosača. Georgius je tamo proboravio nekoliko mjeseci u toku te godine, produžavajući svoj boravak u dva navrata po mjesec dana uz odobrenje dubrovačke vlade.³⁵ Hercegov sestrić je unatoč medicinske pomoći umro nešto prije 28. studenoga te godine kada je dubrovačka vlada hercegu izjavila sućut.³⁶

Kosača je u Dubrovniku nabavljao i lijekove. Tako ga pedesetih godina XV. stoljeća nalazimo kako u Dubrovniku pored začina i ulja kupuje i veću količinu lijekova.³⁷ Po svemu sudeći oni su mu bili potrebni u pripremama za rat s Dubrovčanima koje je obavljao upravo na početku šeste decenije XV. stoljeća. Osim toga u porodici je imao česte bolesnike. Tako mu je i sin Vladimir učestalo poboljšavao.

U vrijeme rata sa Dubrovčanima bilo je zabranjeno njihovim liječnicima da odlaze na hercegov dvor. Ipak je dubrovačka vlada pravila određene izuzetke i na svojoj teritoriji pružala ponekim njegovim ljudima medicinske usluge. Tako je napravljen izuzetak i prema komandantu hercegovih najamnika kome je odobreno da može doći u Dubrovnik da se tamo liječi.³⁸ Bio je to, čini se, osim humanog gesta, i smišljeni manevar dubrovačke vlade da na taj način zadobije naklonost hercegovih ljudi, prisiljavajući ga tako na popuštanja.

U proljeće 1451. godine ponovno su morali Dubrovčani odobravati svojim liječnicima da idu na Kosačin dvor i tamo pruže liječničku pomoć, najprije njegovu sinu Vladislavu a potom i Katarini, majci hercega Stjepana koja se teško razboljela. Dubrovački liječnik je tamo boravio puni mjesec dana uz njihovu plaću. I ovoga puta bio je pozvan magister Georgius Spanus koji je potrošio 15 dana samo u liječenju Katarine Kosače. Isto toliko vremena proboravio je ovaj ugledni dubrovački liječnik i travnja 1453. godine liječeći i Kosačina sina Vladislava.³⁹ Magistra Georgiusa zove na dvor i bosanski kralj Stjepan Tomaš srpnja 1452. godine.⁴⁰

Među strancima liječnicima koji su službovali u Dubrovniku, a pružali medicinske usluge i Bosancima, bio je i magister Elia Sabati Ebreus, medicus, koji se prvi puta spo-

³³ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 33.

³⁴ Cons. Rog. X, fol. 28^r, fol. 39^r, fol. 58^r. Usporedi.: Ćirković, Herceg Stefan, 95.

³⁵ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 33.

³⁶ Cons. Rog. XI, fol. 267.

³⁷ Cons. Rog. XI, fol. 184; fol. 190; fol. 220; fol. 233.

³⁸ Lett. di Lev. XIV, fol. 86^r, 6. VII 1451.

³⁹ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 33.

⁴⁰ Cons. Rog. XIII, fol. 42^r, 27. VI 1452; Ćirković, Herceg Stefan, 158. Kod kralja Tomaša u Bosni boravi još jedan dubrovački liječnik kirurg Bartholomeus. Na njegovu dvoru nalazimo ga na samom početku 1456. godine. Tom prilikom se zadržao dva mjeseca, a vlada u Dubrovniku mu je boravak tamo produžavala još nekoliko puta. Čini se da se otuda nije više ni povratio u Dubrovnik unatoč nekoliko poziva koje mu je upućivala dubrovačka vlada. Cons. Rog. XIV, fol. 248, 17. I 1456; fol. 273^r, 13. III 1456; fol. 288^r, 20. IV 1456; fol. 291, 24. IV 1456, Fol. 292^r, 24. IV 1456. Usporedi o njemu još; Jeremić-Tadić, Prilozi II, 35-36; Besarović, Italijani-dubrovački ljekari, 254.

minje 1427. godine kao dubrovački plaćenik. Te godine ga nalazimo na dvoru vojvode Radoslava Pavlovića. Za usluge koje je tamo činio bosanskom velikom vojvodi nagradila ga je dubrovačka vlada posebnim darovima. Osim redovne plaće darovan je raznim jestivim predmetima. Vrijednost darova iznosila je pet perpera.⁴¹

I kad je već riječ o redovitoj plaći vrijedi istaći da je ona bila približno ista, osim izuzetaka koji su bili visoko cijenjeni. Najčešće se u vrelima spominje cifra od 320 dukata za jednu godinu. Toliko je na primjer primao Jacob iz Padove, ili 300-400 perpera koliko je dobijao magister Thoma de Papia iz Ancone, pa do 1200 perpera koliko je dobijao magister Bartholomeo de Plombino, uz 30 perpera za stan koliko su svi dobijali.⁴²

Jedan broj dubrovačkih liječnika boravi u Bosni i duže vremena pružajući tamo medicinske usluge dubrovačkim podanicima koji žive i rade u njihovim kolonijama prije svih u Srebrenici, Kreševu, Visokom, Fojnici. Boraveći i radeći tamo pružaju oni liječničke usluge i domaćim ljudima. Jedan od takvih je već više puta isticani magistar Bartholomeo koji boravi i radi u Fojnici kamo mu dubrovačka vlada šalje instrukcije i uputstva kako da postupa sa njihovim trgovcima koji tamo žive.⁴³

Dubrovački liječnici koji duže vremena borave u Bosni nisu obavljali samo medicinske poslove. Bilo je među njima i takvih koji su služili kao posrednici u odnosima dubrovačke vlade i uglednijih ljudi iz Bosne. Šaljući svoje plaćenike u Bosnu dubrovačka vlada se njima služila i u pregovaračkim poslovima. Slučaj je to sa uglednim liječnikom Jakobom iz Ferare kojeg je dubrovačka vlada pod konac rujna 1433. godine spremila na dvor vojvode Sandalja da mu pruži medicinsku pomoć a usput da posreduje kod njega, turskog vojvode Ishak-bega i protukralja Radivoja Ostojića u korist njihovih trgovaca koji se tamo nalaze.⁴⁴

Bilo je u Bosni i domaćih dubrovačkih liječnika i vidara koji se osim medicinskih poslova bave i drugom vrstom poslova, kao na primjer trgovinom. U Srebrenici su pored pravih medicusa, medicinske usluge pružali i vidari ili osrednji liječnici kako se za njih u vrelima zna reći. Jedan od takvih je izvjesni "Stoicous medicus" koji je zbog nedozvoljenih rabota često imao velikih neugodnosti i sudskih epiloga koji su se završavali pred dubrovačkim sudom u Srebrenici. U nekoliko slučajeva protiv njega je pokrenut sudski postupak pred konzulom i dvojicom dubrovačkih sudija.⁴⁵ Za njega se u jednom takvom sudskom sporu kaže da je osrednji liječnik i u njega se nema velikog povjerenja.⁴⁶ Ovaj domaći (dubrovački) liječnik duže vremena je boravio i radio u Bosni. Prvi puta se spominje 1419. godine i od tada neprekidno je u Srebrenici do 1436. godine kada mu se u vrelima gubi svaki trag.⁴⁷ Od domaćih liječnika u Bosni su radili još izvjesni Marko (po svemu sudeći radi se o Marku Veokoviću) i Pribislav o kome bližih detalja nemamo.⁴⁸ Ovi su po svoj prilici pružali usluge vidarstvom koje je bilo rašireno kod siromašnijeg sloja bosansko-humskog stanovništva.

Stanovništvo gradskih naselja u Bosni svojim je bolestima tražilo lijekove kod narodnih vidara, a bilo je i takvih, ukoliko su bili imućniji, koji su odlazili u Dubrovnik da

⁴¹ Jeremić-Tadić, Prilozi II, 30.

⁴² Ref. XXXIII, fol. 399^v, 23. VI 1411; fol. 343^v, 12. VI 1408; Cons. Maius III fol. 161, 21. III 1427. Cons. Rog. XV, fol. 223, 1. V 1458. Usporedi: Jeremić-Tadić, Prilozi II, 25.

⁴³ Cons. Rog. XIV, fol. 292^v, 24. IV 1456.

⁴⁴ Lett. di Lev. XI, fol. 163^v-164, 30. IX 1433.

⁴⁵ Cons. Minus III, fol. 84^v, 16. VIII 1423; fol. 214, 14. IV 1425.

⁴⁶ Cons. Minus III, fol. 112, 8. I 1424.

⁴⁷ Cons. Minus II, fol. 65^v, 30. V 1419; fol. 108, 31. I 1420, fol. 134, 3. VI 1420; vol. III, fol. 84^v, 16. VIII 1423; fol. 112, 5. I 1424; fol. 214, 14. IV 1425; vol. IV, fol. 270^v, 14. X 1429; vol. VI, fol. 278^v, 10. IX 1435; vol. VII fol. 53, 10. V 1436.

⁴⁸ Cons. Minus XV fol. 207^v, 9. X 1461; vol. VI, fol. 189, 23, XI 1434.

tamo potraže lijeka svojim bolestima. Jedan od najčešće spominjanih vidara bio je izvjesni Pribislav.⁴⁹ S obzirom na učestale zarazne bolesti kakva je i kuga narodni vidari, a još više liječnici, pružali su pomoć i zaštitu. Tako se u Drijevu spominju 1427. godine službenici koji se u vrijeme zaraze brinu o poduzimanju mjera za zaštitu stanovništva. Otvaraju se brojni leprozorijumi u gradskim naseljima koje svojim novčanim i materijalnim priložima potpomažu i dubrovački građani nastanjeni u Bosni.⁵⁰

Suradnja Bosne i Huma na jednoj te Dubrovnika na drugoj strani na polju zdravstvene zaštite nastavljena je i nakon pada Bosne pod Turke 1463. godine. Medicinske usluge pod kraj života koristi herceg Stjepan Vukčić 1466. godine kada je njegov poklisar Stanko Bogavčić zatražio od dubrovačke vlade liječnika kojega mu je ova uskratila ne zna se iz kojeg razloga, mada mu je samo par mjeseci ranije izašla u susret.⁵¹ Dubrovčani su izlazili u susret istaknutijim turskim starješinama i namjesnicima u Bosni kad je riječ o pružanju medicinskih usluga. Tako na samom kraju XV. stoljeća (1491. godine) dubrovački su liječnici uspjeli ozdraviti Chaduma, sina Sandžakova, koji je bio neko vrijeme bolestan u Dubrovniku. Slično su postupili i kod Jahijapaše, bosanskog gospodara, koji u Dubrovnik otpremi svoga slugu da se tamo liječi.⁵²

Ovakvim kratkim prilogom nije moguće osvijetliti detaljno sve aspekte medicinske djelatnosti i suradnje Dubrovnika na jednoj i Bosne i Huma na drugoj strani. Mi smo pokušali barem inicirati problem a vjerujemo da će daljnja istraživanja na tom planu baciti nešto više svjetla na sveukupnu historiju zdravstvene kulture dviju susjednih zemalja koje su vitalno bile upućene jedna na drugu. Ovaj kratki prilog dočarao je barem u najgrubljim crtama zdravstvene prilike u Bosni i Humu te Dubrovačkoj Republici gdje djeluje kao što se iz rada vidi najveći broj liječnika stranog podrijetla, opslužujući i jednu i drugu stranu.

Iz izloženih podataka uočljiva je veoma živa i dinamična suradnja Dubrovačke republike i bosansko-humske zemlje na polju zdravstvene kulture. Takvoj dinamici pečat je davao i gospodarski razvoj bosansko-humske države tijekom XIV. i XV. stoljeća. U tom vremenu su se na tlu Bosne podigle brojne dubrovačke kolonije u kojima kraće i duže vrijeme žive dubrovački podanici. I njima je kao uostalom i Dubrovčanima u samom gradu bila potrebna medicinska pomoć i njega. Blizina Dubrovnika i upućenost jednih na druge stvarala je pogodne mogućnosti da medicinske usluge dobiju i Bosanci i Umljani, i to ne samo oni ugledniji već ponekad i oni širi slojevi naroda. Pokazatelj je to koliko su ove dvije susjedne zemlje bile upućene jedna na drugu, i kolika je veza između njih postojala.

⁴⁹ Jireček, *Istorija Srba II*, 313-316.

⁵⁰ Više o tim darovaocima u radu: Živković-Stolić-Kostić, *Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi prema podacima Dubrovačkog arhiva*, 98-102.

⁵¹ Cons. Rog. XIX, fol 32, 28. IV 1466.; vol. XVIII, fol. 281, 26. I 1466. Usporedi: Ćirković, *Herceg Stefan*, 265; 267.

⁵² Jeremić-Tadić, *Prilozi II*, 140.

Pavo Živković

COOPERATION BETWEEN DUBROVNIK, BOSNIA AND HUM IN HEALTH
CULTURE DURING THE 14TH AND 15TH CENTURY

Summary

During the 14th and 15th century numerous colonies were developed in Bosnia where a number of doctors worked either from Dubrovnik or hirelings. They offered medical help to the locals, too. People of Dubrovnik were frequently sending their doctors to Bosnian governors, kings and feudal land-holders. Members of family Pavlović used their services (Rector Pavao, Duke Petar, Radoslav Ivaniš) and kings: Dabiša, Stjepan Ostojić, Tvrtko II, Stjepan Tomaš as well as the members of families Kosača, Vojsalić, Zlatonsović, Hercegović etc.

Among prominent paid doctors from Dubrovnik that served in Bosnia, several have to be mentioned: Viljem Varinjan, magister Ostesanus, Albertino de Camurata, Jacob de Salgeriis, Bartol de Plombino, magister Toma filius Johannis de Papia, magister Jacobus de Gondovaldis, magister Elia Sabati Ebreus etc.

With strangers there were doctors and surgeons in Bosnia with origin from Dubrovnik like Marko Veoković and curtain Stojko and Pribislav. In Dubrovnik doctors were divided in two groups, doctors for internal and external illnesses. They were paid according to their efficiencies and knowledge, from 400 perpers for surgeons to 700 perpers for physiologists. During the 15th century their salaries came up to 1200 perpers.

Medical cooperation between Bosnia and Dubrovnik was more intensive during the 15th century when Dubrovnik government used some of its doctors in Bosnia in diplomatic purposes for intervening at the king's court or districts' masters.

The doctors of Dubrovnik with medical activities were also performing commercial works, specially in Srebrenica, the famous Bosnian silver and gold mine.